

Rozdział IV

Wpływ ustaleń wydanych w postępowaniu karnym na postępowanie cywilne oraz zakres związania sądu

Preliminary issue and the effect of the criminal court's rulings on the civil procedure

Marek Nowicki

Uniwersytet Wrocławski

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu autor rozważa wpływ ustaleń wydanych przez sąd w postępowaniu karnym na postępowanie cywilne, a w szczególności skutki prejudycjalności oraz zakres związania sądu cywilnego wyrokiem karnym.

Słowa kluczowe

wpływ postępowania, prejudycjalność, związanie sądu.

Abstract

In the following article, the author considers the effect of the ascertainments of the court made in the course of the criminal proceedings on the civil proceedings, and in particular the effects of the preliminary matter and the issue of the civil court binding resulting from the criminal judgment.

Keywords

The effect of the proceedings, prejudice, court binding.

1. Uwagi wstępne

Niniejszy artykuł jest próbą przybliżenia tematu wpływu postępowania karnego na postępowanie cywilne oraz wzajemnego przenikania się tych postępowań, a zwłaszcza zakresu związania sądu rozpatrującego sprawę cywilną poprzez ustalenia wydane w procesie karnym w kontekście przepisu art. 11 kodeksu postępowania cywilnego. W tym celu omawiane są kolejno pojęcie i zakres postępowania cywilnego oraz postępowania karnego, współzależność tych postępowań, zagadnienie prejudycjalności w kontekście ogólnym oraz w nauce prawa cywilnego procesowego. Dalsza część publikacji poświęcona jest związkowi sprawy karnej ze sprawą cywilną, przesłankom koniecznym do zaistnienia związania, przedmiotowym i podmiotowym elementom zakresu związania sądu cywilnego oraz sytuacji procesowej osoby trzeciej.

2. Pojęcie i zakres postępowań cywilnego i karnego

Do zrozumienia procesu przenikania się postępowań cywilnego i karnego konieczne jest pochylenie się nad pojęciem oraz zakresem tych postępowań.

Definicja legalna postępowania cywilnego nie istnieje, dlatego powstała konieczność wypracowania tego pojęcia przez doktrynę i orzecznictwo. Przez postępowanie cywilne rozumie się prawnie zorganizowane działanie ludzkie służące załatwianiu spraw cywilnych. Z kolei załatwianie spraw cywilnych definiuje się jako rozpoznawanie tych spraw, przymusowe wykonywanie orzeczeń sądowych oraz innych aktów w tych sprawach, a także dokonywanie innych czynności w tych sprawach¹.

Postępowanie cywilne w szerokim znaczeniu możemy podzielić na postępowanie sądowe oraz pozasądowe. Przez pierwsze z nich należy rozumieć postępowanie cywilne w sprawach cywilnych, które według przepisów k.p.c. toczy się przed sądami powszechnymi, Sądem Najwyższym, sądami polubownymi i mediatorem². Do postępowania sądowego zaliczane są postępowanie procesowe (zwyczajne oraz odrębne), postępowanie nieprocesowe, postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, postępowanie zabezpieczające, postępowanie egzekucyjne, a także postępowanie upadłościowe lub restrukturyzacyjne. Z kolei do postępowania pozasądowego zalicza się postępowanie przed sądami polubownymi i postępowanie pojednawcze przed komisjami pojednawczymi w sprawach ze stosunku pracy. Natomiast postępowanie procesowe i nieprocesowe postrzegane są jako dwa równorzędne tryby postępowania rozpoznawczego prowadzone w zależności od rodzaju spraw, jakie są w nich rozpoznawane³.

Postępowanie cywilne jest regulowane przede wszystkim przez Kodeks postępowania cywilnego, w którego art. 1 znajduje się definicja sprawy cywilnej. Przepis art. 1 k.p.c. dzieli sprawy cywilne na dwie kategorie – sprawy cywilne w znaczeniu materialnym oraz sprawy cywilne w znaczeniu formalnym. Te pierwsze rozumiane są jako sprawy wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Cechą charakterystyczną takich stosunków jest równorzędność podmiotów i ekwiwalentność świadczeń⁴.

Natomiast sprawy cywilne w znaczeniu formalnym to takie, w których brak jest wyżej wymienionych cech, jednak w związku z przepisem szczególnym podlegają rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym⁵. Co do zasady, sprawy cywilne rozpoznawane są w postępowaniu sądowym (przed sądem powszechnym lub Sądem Najwyższym). Jednakże sprawy

¹ K. Piasecki, A. Marciniak, *Komentarz do art. 1 kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2016, Legalis

² *Ibidem*.

³ A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 9, Warszawa 2017, s. 7.

⁴ M. Uliasz, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007, s. 136.

⁵ *Ibidem*.

cywilne mogą również być rozpoznawane w ramach postępowania karnego. Postępowanie to jednak toczyć się będzie według przepisów kodeksu postępowania karnego, a jedynie w sytuacjach nieuregulowanych stosowane będą przepisy k.p.c.⁶ Sąd Najwyższy w swoim postanowieniu z dnia 11 stycznia 2001 r. orzekł, że pierwszoplanowe znaczenie dla ustalenia dopuszczalności drogi sądowej ma stwierdzenie cywilnego charakteru sprawy, co określone jest przez analizę treści żądania pozwu i przytoczonych twierdzeń. Powód ma poszukiwać ochrony prawnej w związku z szeroko rozumianym stosunkiem cywilnoprawnym, który charakteryzuje się wspomnianą wyżej równorzędnością podmiotów.

Natomiast w interpretacyjnym, niewiążącym orzeczeniu Trybunał Konstytucyjny uznał przepis art. 1 k.p.c. za niekonstytucyjny i wskazał jako właściwe szerokie ujmowanie zakresu sprawy cywilnej, odwołując się do realizacji konstytucyjnego prawa do sądu⁷. Zgodnie z tym orzeczeniem sprawy dotyczące zobowiązań pieniężnych, nawet jeśli ich źródłem jest decyzja administracyjna, mieszczą się w zakresie przedmiotowego pojęcia⁸.

Należy zauważyć, że kwestia przynależności sprawy do kategorii spraw cywilnych ma niezwykle ważne znaczenie dla ustalenia dopuszczalności drogi sądowej, a w konsekwencji rozstrzygnięcia o istocie sprawy.

Natomiast postępowanie karne definiowane jest jako prawnie uregulowana działalność zmierzająca do wykrycia i ustalenia czynu przestępnego i jego sprawcy, osądzenia sprawcy za jego czyn i ewentualnego wykonania kary i innych środków reakcji karnej. Według części autorów termin „postępowanie karne” użyty w przepisie art. 1 Kodeksu postępowania karnego można uznać za określenie synonimiczne do pojęcia procesu karnego. Inni przedstawiciele doktryny twierdzą jednak, że pojęcie postępowania karnego oznacza przebieg całości procesu lub jego części oraz czynności podejmowanych w konkretnych stadiach procesu⁹.

Doktryna wskazuje na fakt, że postępowanie karne powinno być rozumiane w sposób szeroki – obejmuje ono postępowanie sądowe, postępowanie przygotowawcze (prowadzone w sprawie należącej do właściwości sądów), postępowanie pomocnicze, postępowanie incydentalne oraz postępowanie uzupełniające. Ponadto, postępowanie karne obejmuje tzw. cywilny nurt procesu karnego, czyli orzekanie o odpowiedzialności cywilnej oskarżonego¹⁰.

⁶ K. Piasecki, A. Marciniak, *op. cit.*

⁷ Art. 45 ust. 1 Konstytucji RP z 1997r. gwarantuje „prawo do [...] rozpatrzenia sprawy [...]”.

⁸ Zob. wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK-ZU 2000, nr 5, poz. 143, http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/SK_12_99_PL.pdf. [dostęp 17.03.2017].

⁹ A. Sakowicz (red.), *Komentarz do art. 1 kodeksu postępowania karnego*, Legalis 2015.

¹⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Komentarz do art. 1 kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2007, Legalis.

Postępowanie karne uważane jest za obligatoryjną formę stwierdzenia winy osoby z powodu popełnienia przestępstwa. Realizacja norm prawa karnego może się odbyć jedynie po przeprowadzeniu procesu karnego – ustalenie popełnienia przestępstwa oraz osoby sprawcy oraz wymierzenie kary następuje tylko w sposób przewidziany w procesie karnym¹¹.

Przez główny przedmiot procesu karnego rozumie się kwestię odpowiedzialności karnej określonej osoby za zarzucone jej przestępstwo. Natomiast przedmiotem procesu adhezyjnego jest kwestia odpowiedzialności cywilnej oskarżonego. Można także wyróżnić tzw. przedmiot uboczny postępowania w odniesieniu np. do postępowań następnych czy incydentalnych¹².

Charakterystycznymi cechami procesu karnego są jego niezmienność i niepodzielność. Ta pierwsza oznacza, że przedmiot procesu nie powinien ulegać zmianom w czasie trwania procesu, natomiast druga rozumiana jest jako niedopuszczalność orzekania o fragmentach konkretnego przedmiotu w osobnych procesach. Trzeba natomiast zauważyć, że dyrektywa ta może zostać ograniczona w przypadku, gdy zajdą okoliczności komplikujące rozpoznanie sprawy co do tego samego przedmiotu. W takiej sytuacji ustawa przewiduje wyłączenie i odrębne rozpoznanie sprawy danych osób lub o dane czyny¹³.

Przepisy kodeksu postępowania karnego stosowane są poza postępowaniem karnym także w innych postępowaniach na mocy przepisów szczególnych. Ustawa może stanowić, że dane postępowanie będzie toczyć się na podstawie przepisów k.p.k., w przeciwnym wypadku, kiedy postępowanie regulowane jest innym aktem prawnym, ustawa może nakazywać stosowanie przepisów k.p.k. uzupełniająco¹⁴.

3. Przemienność i współzależność postępowań cywilnego i karnego

Współzależność postępowania cywilnego i postępowania karnego może realizować się wtedy, kiedy w praktyce sądowej zdarzy się sprawa na skraju tych postępowań. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na fakt, że sąd cywilny może rozpatrzeć sprawę o charakterze karnym, a sąd karne może orzec w sprawie cywilnej. Ponadto, może też zdarzyć się tak, że do rozpoznania danej sprawy właściwy będzie zarówno sąd cywilny, jak i karne. Co więcej, może dojść do sytuacji, w której do wszczęcia lub dalszego podjęcia postępowania konieczne jest, aby czynności wcześniej podjął inny sąd. Takie kolizje regulowane są na podstawie przepisów art. 35 § 1 kodeksu postępowania karne-

¹¹ J. Skorupka (red.), *Komentarz do art. 1 kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 2016, Legalis; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 12.

¹² J. Skorupka (red.), *op. cit.*

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *op. cit.*

go oraz art. 201 kodeksu postępowania cywilnego. Efektem zastosowania wymienionych norm będzie to, że zarówno sąd cywilny, jak i karny – w razie stwierdzenia niewłaściwego trybu postępowania – przekaże sprawę odpowiedniemu do jej rozpoznania sądowi. Jednakże w wyjątkowym przypadku sąd cywilny będzie właściwy do rozpoznania sprawy karnej – stanie się tak, kiedy sąd cywilny będzie rozpatrywał sprawę egzekucji należności Skarbu Państwa w postępowaniu karnym. Podobnie w drodze wyjątku do rozpoznania sprawy cywilnej właściwy będzie sąd karny, co będzie mieć miejsce, gdy sąd karny będzie rozpatrywał sprawę dotyczącą odszkodowania za poniesioną szkodę lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w wyniku wykonania względem oskarżonego w całości lub w części kary, której nie powinien był on ponieść¹⁵.

Na uwagę zasługuje także koncepcja przemienności postępowania cywilnego i postępowania karnego wiążąca się z dochodzeniem przez pokrzywdzonego roszczeń majątkowych wynikających z popełnionego przestępstwa, czyli roszczeń o odszkodowanie lub zadośćuczynienie, a także nawiązkę. Na mocy przepisu art. 12 k.p.c. takie roszczenia mogą być dochodzone albo w postępowaniu cywilnym albo w postępowaniu karnym w wypadkach przewidzianych w ustawie. Zgodnie z art. 415 § 1 k.p.k. o roszczeniach tych sąd karny orzeka jedynie w drodze wyjątku, tj. gdy wydawany jest wyrok skazujący lub warunkowo umarzający postępowanie karne oraz gdy te roszczenia nie są przedmiotem innego postępowania lub o nich prawomocnie nie orzeczono. W efekcie sąd karny nie będzie mógł orzec o odszkodowaniu, zadośćuczynieniu i nawiązce, jeżeli nastąpiło już prawomocne orzeczenie sądu cywilnego w temacie roszczeń majątkowych wynikających z popełnionego przestępstwa albo sprawa co do tych roszczeń jest już w toku. Podobnie postępowanie cywilne nie może zostać wszczęte ani kontynuowane, jeśli sąd karny orzekł już w kwestii środków kompensacyjnych. Natomiast należy wskazać, że zgodnie z art. 415 § 2 jeśli orzeczony w postępowaniu karnym obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie albo nawiązka nie pokryją w całości szkody lub nie będą stanowić pełnego zadośćuczynienia za doznaną przez pokrzywdzonego krzywdę, taka osoba będzie uprawniona do dochodzenia w postępowaniu cywilnym pozostałych części roszczenia. Co do zasady natomiast, w przypadku zaspokojenia roszczenia majątkowego wynikłego z przestępstwa w jednym postępowaniu, niedopuszczalne staje się dochodzenie tego roszczenia w drugim postępowaniu. W takiej sytuacji sąd cywilny zobowiązany jest odrzucić pozew na podstawie tego, że sprawa między tymi stronami o to samo roszczenie została już osądzona. Analogicznie, jeśli wyrok karny orzekający o tych roszczeniach majątkowych uprawomocnił się dopiero w toku prowadzonego już postępowania cywilnego, sąd cywilny działając na podstawie przepisu art. 355 § 1 k.p.c. powinien takie

¹⁵ P. Czarnecki (red.), *Postępowanie karne a inne postępowania represyjne*, cz. 2, wyd. 1, Warszawa 2016, s. 22

postępowanie umorzyć. Natomiast, jeśli zasada *ne bis in idem* zostanie w takim przypadku złamana, to skutkiem będzie, zgodnie z art. 379 pkt 3 k.p.c. nieważność postępowania cywilnego¹⁶. Jednakże należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, że o ile wszczęcie postępowania karnego, w którym przedmiotem orzeczenia mogą być środki kompensacyjne, nie stwarza jeszcze powagi rzeczy osądzonej i tym samym nie powoduje niedopuszczalności wszczęcia lub kontynuowania postępowania cywilnego w tej sprawie, o tyle już nie można mówić o wzajemnym skutku tych czynności, bowiem w związku z art. 415 § 1 k.p.k. sąd karny jest pozbawiony kompetencji do orzekania obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia albo nawiazki, jeżeli w tym przedmiocie toczy się już postępowanie prowadzone przez sąd cywilny, albo – jak wspomniano wcześniej – zapadło już w tej kwestii prawomocne orzeczenie¹⁷.

4. Prejudycjalność

W celu zrozumienia funkcji i zastosowania przepisu art. 11 k.p.c. w kontekście współzależności postępowań cywilnego i karnego należy zwrócić uwagę na kwestię prejudycjalności. Znaczenie przypisywane temu terminowi to – z punktu widzenia językowego – orzeczenie lub rozstrzygnięcie następujące przed innym konkretnym orzeczeniem lub rozstrzygnięciem. Natomiast w sensie technicznoprawnym znaczy tyle, że aby można było wydać orzeczenie w danej sprawie, należy wcześniej rozstrzygnąć inną konkretną sprawę¹⁸. Obecnie prejudycjalność rozstrzygnięcia definiowana jest jako „przesądzające znaczenie, jakie posiada rozstrzygnięcie jednej sprawy (kwestii prawnej, kwestii wstępnej, kwestii prejudycjalnej) dla rozstrzygnięcia drugiej sprawy”¹⁹. Doktryna cywilistyczna uznaje konieczność rozróżnienia terminu prejudycjalność w znaczeniu wąskim oraz szerokim²⁰. W znaczeniu *sensu largo* prejudycjalność interpretowana jest jako zależność rozstrzygnięcia sprawy głównej od orzeczenia zapadającego w innym postępowaniu. Z kolei prejudycjalność *sensu stricto* oznacza konieczność rozstrzygnięcia o kwestiach prejudycjalnych przez inny sąd lub organ administracyjny (orzeczenia tych organów są wiążące dla sądu orzekającego w sprawie głównej)²¹. W tym miejscu należy również zwrócić uwagę na fakt, że odróżnia się też pojęcie sprawy prejudycjalnej od kwestii pre-

¹⁶ J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, wyd. 7, Warszawa 2014, s. 154 i n.

¹⁷ P. Czarnecki (red.), *op. cit.* s. 23.

¹⁸ K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1 – 505*¹⁴, t. 1, wyd. 4, Warszawa 2006, s. 45.

¹⁹ J. Rodziewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000, s. 8

²⁰ K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970, s. 179.

²¹ Ł. Błaszczak, *Wyrok sądu polubownego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 403.

judycjalnej – „nie każda bowiem kwestia prejudycjalna musi przekształcić się w sprawę prejudycjalną, co będzie miało miejsce wówczas, gdy w obowiązującym systemie prawa nie jest przewidziana w każdym przypadku konieczność wszczęcia takiego trybu postępowania, w którym kwestia prejudycjalna będzie rozstrzygana jako odrębna sprawa”²². Również w procesie karnym kwestie wymagające wstępnego orzeczenia nazywane są kwestiami prejudycjalnymi²³. Zatem przyjmuje się, że każda sprawa wymagająca wcześniejszego rozstrzygnięcia w toku postępowania i mająca bezpośredni wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie będzie posiadać charakter prejudycjalny²⁴. Taką zależność między jedną a drugą sprawą można określić jako związek (przyczynowy) tych spraw. Aby wystąpił on w postępowaniu, konieczne jest, by wynik jednej sprawy zależał od wyniku innej sprawy. Jednakże sam fakt występującego podobieństwa okoliczności faktycznych oraz podstaw prawnych nie będzie wystarczający – sprawy te muszą występować, na podstawie konkretnej normy prawnej, w stosunku okoliczności warunkowanej oraz warunkującej²⁵. Taki związek zachodzący pomiędzy sprawami uważany jest za podstawową cechę prejudycjalności i w konsekwencji uznaje się go za wystarczający czynnik do zaistnienia skutku prejudycjalności orzeczenia²⁶.

5. Przesłanki związania

Przyjmuje się, że jedynie czynności orzekania mają charakter wiążący dla sądu, który ich dokonał, a pozostałe czynności postępowania takiej cechy nie posiadają. Pogląd ten utarł się choćby z uwagi na to, że przepisy dotyczące związania sądu wydanym rozstrzygnięciem dotyczą jedynie czynności orzekania. Natomiast przepisów dotyczących związania sądu innymi czynnościami w ustawodawstwie nie ma²⁷. Jednakże na gruncie rozważań tego artykułu pozostaje to bez znaczenia, gdyż przepis art. 11 kodeksu postępowania cywilnego dotyczy *expressis verbis* wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego, który bez wątpienia jest czynnością orzekania.

Przepis art. 11 kodeksu postępowania cywilnego komentuje sytuację, w której postępowanie cywilne toczy się po zakończeniu postępowania karnego. Aby ocenić zakres związania, należy zacząć od zwrócenia uwagi na związek sprawy cywilnej i karnej. Przyczyną istnienia owego związku jest jedno zdarzenie faktyczne, które jednocześnie powoduje skutki w prawie karnym z uwagi na charakter przestępny czynu obejmowanego

²² J. Rodziewicz, *op. cit.* s. 12, 13.

²³ S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 31.

²⁴ A. Jakubecki, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1982, nr 7-8, s. 94.

²⁵ J. Rodziewicz, *op. cit.*, s. 10.

²⁶ K. Piasecki, *op. cit.*, s. 212 i n.

²⁷ I. Kunicki, *Związanie sądu wydanym orzeczeniem w procesie cywilnym*, wyd. 1, Warszawa 2010, s. 169.

przez ustawę karną, a także w prawie cywilnym, kiedy w wyniku takiego zdarzenia sprawca czynu staje się zobowiązanym na gruncie prawa cywilnego materialnego²⁸.

Warto zauważyć, że ustawodawca przyznaje szczególną moc dowodową wyrokowi karnemu – stanowi on *praesumptio iuris tantum*, a zatem domniemanie niezбите, czyli takie, którego nie można obalić przeciwdowodem. Moc wiążąca, o której mowa w art. 11 k.p.c. nazywana jest prejudycjalnością *sensu largo* i odnosi się ona jedynie do ustaleń co do samego popełnienia przestępstwa – ustaleń faktycznych. Natomiast prejudycjalnością w wąskim znaczeniu, czyli taką, gdzie moc przesądza o znaczeniu rozstrzygnięcia sprawy karnej dla sprawy cywilnej posiada w wypadkach wskazanych w innych przepisach, takich jak art. 403 § 1 k.p.c. czy art. 404 k.p.c. W takich przypadkach skutki cywilnoprawne, o których mowa, uzależnione będą od wcześniejszego rozstrzygnięcia o fakcie popełnienia przez określoną osobę konkretnego przestępstwa²⁹.

Zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem, roszczeń majątkowych powstałych w wyniku przestępstwa uprawniony dochodzić może albo w ramach postępowania cywilnego, albo – zgodnie z art. 12 k.p.c. – w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym. Zatem poszkodowanemu w wyniku przestępstwa przysługuje możliwość wyboru drogi dochodzenia roszczeń majątkowych między postępowaniem cywilnym a postępowaniem karnym. Przeciwnie, jeśli chodzi o roszczenia niemajątkowe, to mogą one być wyłącznie dochodzone na drodze postępowania cywilnego³⁰. A zatem przedmiotem art. 11 k.p.c. będzie sytuacja, w której istnienie wyroku karnego w zasadzie nie będzie konieczną przesłanką orzeczenia w przedmiocie sprawy cywilnej, pozostanie natomiast relewantne w zakresie zawartych w tym wyroku ustaleń faktycznych, mogących mieć wpływ na rozstrzygnięcie o skutkach cywilnoprawnych danego zdarzenia³¹. Warto zauważyć, że w takiej sytuacji w postępowaniu cywilnym postępowanie dowodowe staje się zbędne, a nawet niedopuszczalne, gdyż sąd rozpatrujący sprawę cywilną nie może dokonywać żadnych ustaleń co do tych okoliczności, którymi jest związany. Sąd cywilny może jedynie dokonać subsumcji ustaleń pochodzących ze skazującego prawomocnego wyroku karnego pod właściwą normę prawa materialnego i ewentualnie dokonać własnych ustaleń w temacie innych okoliczności niż te, którymi jest związany na mocy przedmiotowego przepisu³². Jest to wyjątek od zasady bezpośredniości oraz od zasady niezawisłości sędziowskiej. Stąd zabrania się stosowania w stosunku do art. 11 k.p.c. wykładni rozszerzającej³³.

²⁸ E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Komentarz do art. 11 kodeksu postępowania cywilnego*, wyd. 18, Legalis 2017.

²⁹ T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Tom I, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 208.

³⁰ E. Marszałkowska-Krześ (red.), *op. cit.*

³¹ T. Ereciński (red.), *op. cit.*, s. 209.

³² Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2013 r., I ACA 1430/12, Legalis.

³³ A. Zieliński, *op. cit.*, s. 51.

Szczególną uwagę należy zwrócić na to, że wpływ ustaleń zawartych w prawomocnym wyroku karnym będzie uzależniony od tego, czy sprawa cywilna rozpatrywana jest po prawomocnym zakończeniu postępowania karnego; czy obie sprawy toczą się jednocześnie; czy postępowanie cywilne jeszcze przed wszczęciem lub zakończeniem postępowania karnego zostało zakończone. W pierwszym przypadku, jak wspomniano wcześniej, sąd rozpatrujący sprawę cywilną będzie związany jedynie co do okoliczności popełnienia przestępstwa. Należy przy tym nadmienić, że chodzi tutaj wyłącznie o związanie wyrokiem karnym skazującym. Wyrok uniewinniający ani warunkowo umarzający postępowania nie mają wiążącej mocy w stosunku do sądu rozpatrującego sprawę cywilną. Jeśli oba postępowania toczą się równolegle, to sąd w postępowaniu cywilnym, zgodnie z art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c., po rozważeniu wszystkich okoliczności danej sprawy może z urzędu zawiesić postępowanie cywilne, aby w tym czasie mógł zapisać wyrok w sprawie karnej. Natomiast w sytuacji trzeciej skutek takiego wyroku karnego zostaje ograniczony w tym przedmiocie okoliczności będących podstawą wznowienia postępowania cywilnego³⁴.

Do realizacji normy z przepisu art. 11 k.p.c. konieczne jest łączne spełnienie wszystkich przesłanek – wydany w postępowaniu karnym prawomocny wyrok karny oznacza, jak wspomniano wcześniej, wyrok skazujący za przestępstwo (a więc występki lub zbrodnie, a także przestępstwo skarbowe³⁵) wydany przez sąd karny powszechny lub wojskowy, sprawujący wymiar sprawiedliwości³⁶. Warto także zwrócić uwagę na fakt, że norma przepisu art. 11 k.p.c. dotyczy także wyroków Trybunału Stanu na mocy art. 26 ustawy o Trybunale Stanu, zgodnie z którym Trybunał Stanu orzeka kary i środki karne za czyny stanowiące przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Natomiast sąd cywilny nie będzie związany już orzeczeniem mającym charakter skazujący wydanym przez inne organy niż wymienione, choćby w postępowaniu karno-administracyjnym. Zgodnie z orzecznictwem SN nie będą wiążące dla sądu orzeczenia wydane przez organy skarbowe³⁷, komisje dyscyplinarne³⁸ oraz organy rentowe³⁹.

Może natomiast dojść do sytuacji, gdzie fakt popełnienia przestępstwa nie został wcale stwierdzony w postępowaniu karnym. W takim wypadku wg części autorów sąd rozpatrujący sprawę cywilną będzie uprawniony do tego, aby dokonać samodzielnej oceny tego, czy popełnienie przestępstwa faktycznie miało miejsce, poprzez dokonanie własnych ustaleń faktycznych w temacie znamion przestępstwa – zarówno przedmioto-

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Zob. uchwała SN z dnia 4 kwietnia 2005 r., I KZP 7/05, OSNKW 2005, Nr 5, poz. 44.

³⁶ J.J. Litauer, W. Świąciecki, *Kodeks postępowania cywilnego z orzecznictwem*, Łódź 1947, s. 25.

³⁷ Zob. wyrok SN z dnia 25 marca 1970 r., II PR 192/69, OSNCP 1971, Nr 2, poz. 31.

³⁸ Zob. orzeczenie SN z dnia 5 grudnia 1967 r., II PR 438/67, OSNCP 1968, Nr 6, poz. 110.

³⁹ Zob. orzeczenie SN z dnia 10 lipca 1980 r., II UZP 10/80, OSNCP 1981, Nr 1, poz. 5; E. Marszałkowska-Krześ (red.), *op. cit.*

wych, jak i podmiotowych – w oparciu o zasady przewidziane przez ustawę karną⁴⁰. Jednakże w piśmiennictwie występuje też pogląd przeciwny⁴¹, oparty o przekonanie, że czyn stanie się przestępstwem tylko po ustaleniu tego w postępowaniu karnym przy poszanowaniu – obok przesłanek i znamion – takich zasad postępowania karnego, jak choćby prawo do obrony czy domniemanie niewinności⁴².

6. Zakres związania

Zakres związania sądu cywilnego wyrokiem karnym skazującym można podzielić na zakres przedmiotowy oraz podmiotowy. Przy rozważaniu tego warto zauważyć, że ustawodawca w art. 11 k.p.c. nie sprecyzował, jakimi okolicznościami sąd rozpatrujący sprawę cywilną jest związany. Ustawa nie wskazuje także ustaleń, które sądu nie wiążą. Nie ulega wątpliwości, że związanie dotyczy jedynie ustaleń zawartych w sentencji⁴³, natomiast uzasadnienie nie ma już mocy wiążącej, poza tym wyrok wiąże nawet, jeśli uzasadnienia nie wydano⁴⁴. Uzasadnienie wyroku ani żadna jego część nie mogą też być traktowane jako dokument w rozumieniu przepisów k.p.c.⁴⁵.

Wyrok karny, zgodnie z art. 413 k.p.k., powinien zawierać przytoczenie opisu oraz kwalifikacji prawnej czynu, którego popełnienie jest zarzucane oskarżonemu, rozstrzygnięcie sądu, a także wskazanie stosowanych przepisów obowiązującej ustawy karnej. Natomiast wyrok skazujący powinien ponadto zawierać dokładne określenie czynu przestępnego przypisywanego oskarżonemu wraz z kwalifikacją prawną. Takie dokładne określenie czynu obejmuje zarówno okoliczności ogólne, jak i charakterystyczne dla określonego rodzaju przestępstwa. W związku z tym można mówić o związaniu ustaleniami dotyczącymi osoby sprawcy przestępstwa, miejsca i czasu popełnienia zarzucanego czynu, istotnych elementów przestępstwa takich jak sposób popełnienia przestępstwa, jego przedmiot, stwierdzenie winy sprawcy czynu (a zatem poczytalności oskarżonego, bezprawności czynu), a także związek przyczynowo-skutkowy. Podkreśla się natomiast, że inne ustalenia faktyczne sądu wydającego skazujący wyrok karny, dotyczące okoliczności wykraczających poza elementy stanu faktycznego popełnionego

⁴⁰ A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Komentarz do art. 11 kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2017, Legalis.

⁴¹ K. Piasecki, *op. cit.*, s. 228 i n.

⁴² M. Mazur, *Księga dla naszych kolegów*, Wrocław 2013, s. 316; J. Rodziewicz, *op. cit.*, s. 128.

⁴³ Zob. wyrok SN z dnia 2 lutego 2012 r., II CSK 330/11, Legalis.

⁴⁴ K. Piasecki, *op. cit.* s. 117-118.

⁴⁵ Zob. wyrok SN z dnia 3 czerwca 1974 r., II CR 46/74, OSPiKA 1975, Nr 3, poz. 63 z glosą J. Krajewskiego.

przestępstwa, nie wiążą sądu cywilnego na mocy art. 11 k.p.c., choćby były zawarte w sentencji wyroku⁴⁶.

Należy także zwrócić uwagę na fakt, że pozwany skazany prawomocnym wyrokiem karnym ma prawo powołać się na wszelkie inne niż wyżej wymienione okoliczności, które potencjalnie mogą mieć wpływ na zakres jego odpowiedzialności cywilnej, zwłaszcza na przyczynienie się do szkody przez pokrzywdzonego⁴⁷, a także przedawnienie roszczenia, potrącenie czy spełnienie świadczenia⁴⁸.

Zdania są natomiast podzielone, jeśli chodzi o związanie sądu cywilnego kwalifikacją prawną czynu przestępnego dokonaną przez sąd karny. W orzecnictwie jak i w doktrynie występuje pogląd, zgodnie z którym dokonanie kwalifikacji prawnej czynu nie ma wpływu na ustalenia co do popełnienia czynu przestępnego, w związku z czym nie będzie wiązać sądu cywilnego na mocy art. 11 k.p.c.⁴⁹. Jednakże w orzecnictwie SN można się też spotkać z poglądem odmiennym⁵⁰.

Ustalenia sądu karnego w zakresie winy sprawcy nie zamykają drogi do dalszych ustaleń w tej kwestii w sprawie cywilnej, stanowią one pewne minimum, które nie może zostać przez sąd cywilny obalone. Jak wskazuje Sąd Najwyższy, prawomocny wyrok karny skazujący nie pozbawia sądu cywilnego możliwości ustalenia, że sprawca przestępstwa działał umyślnie⁵¹. Natomiast prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo umyślne skutkuje już tym, że w postępowaniu cywilnym sąd nie będzie mógł ustalić winy nieumyślnej⁵². W konsekwencji można stwierdzić, że ustalenia sądu cywilnego mogą wyjść poza zakres ustaleń wyroku karnego i w efekcie doprowadzić sytuacji mniej korzystnej dla pozwanego⁵³.

Innym ustaleniem wiążącym sąd cywilny jest wskazanie przez sąd karny wysokości szkody. Co do zasady, przyjmuje się, że sąd w postępowaniu cywilnym nie będzie związany ustaleniami wydanymi w prawomocnym wyroku karnym skazującym dotyczącymi wysokości szkody, z wyjątkiem sytuacji, kiedy wysokość szkody będzie elementem stanu faktycznego przestępstwa, a w szczególności kiedy będzie należeć do istoty przestępstwa⁵⁴, np. przy przestępstwie kradzieży mienia znacznej wartości.

⁴⁶ Zob. wyrok SN z dnia 17 czerwca 2005 r., III CK 642/04, Legalis; E. Marszałkowska-Krześ (red.), *op. cit.*

⁴⁷ Zob. orzeczenie SN z dnia 17 maja 1955 r., II CR 117/54, OSNCK 1956, Nr 4, poz. 97.

⁴⁸ A. Góra-Błaszczkowska (red.), *op. cit.*

⁴⁹ Zob. wyrok SN z dnia 9 lutego 1973 r., II CR 424/73, Legalis; wyrok SN z dnia 9 lutego 1984 r., II CR 424/72, Legalis.

⁵⁰ Zob. wyrok SN z dnia 25 czerwca 2010 r., I CSK 520/09, Legalis; E. Marszałkowska – Krześ (red.), *op. cit.*

⁵¹ Zob. uchwała SN z dnia 28 kwietnia 1983 r., III CZP 14/83, OSNCP 1983, Nr 11, poz. 168.

⁵² Zob. uchwała SN z dnia 20 stycznia 1984 r., III CZP 71/83, OSNCP 1984, Nr 8, poz. 133.

⁵³ E. Marszałkowska-Krześ (red.), *op. cit.*

⁵⁴ A. Góra-Błaszczkowska (red.), *op. cit.*

Zakres podmiotowy związania odnosi się przede wszystkim do osoby skazanego. Przeważa pogląd, że po śmierci skazanego związanie obejmuje także jego następców prawnych⁵⁵. Dodatkowo, należy poruszyć kwestię związania ustaleniami co do osoby pokrzywdzonej. Z orzecznictwa SN można wywnioskować, że sąd rozpatrujący sprawę cywilną będzie związany ustaleniami sądu karnego dotyczącymi osoby pokrzywdzonej⁵⁶, natomiast w doktrynie można spotkać się z poglądem przeciwnym, zgodnie z którym takie związanie jest sprzeczne z wykładnią normy zawartej w art. 11 zd. 1 oraz ogranicza zastosowanie art. 11 zd. 2, a także może wyrzucić negatywne skutki na poszkodowanego⁵⁷.

Należy także zwrócić uwagę na wyjątek od reguły związania, czyli sytuację, o której mowa w art. 11 zd. 2 k.p.c. Przepis ten normuje związanie prawomocnym wyrokiem karnym skazującym osoby trzeciej – podmiotu, który zgodnie z art. 435 i art. 436 kodeksu cywilnego odpowiada na zasadzie ryzyka oraz odpowiadającego za cudze czyny (np. art. 430 k.c.). Na gruncie art. 11 zd. 2 k.p.c. taki podmiot, nie będąc oskarżonym, ma prawo powołania się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności, które ograniczają jego odpowiedzialność cywilną. Wiele kontrowersji powoduje jednak interpretacja tego przepisu, gdyż niejasne jest, czy przepis ten dopuszcza możliwość podważania ustaleń faktycznych, które zawarte zostały w prawomocnym wyroku karnym skazującym, czy chodzi jedynie o uprawnienie tego podmiotu do podnoszenia zarzutów w celu wykazania nieponoszenia odpowiedzialności cywilnej⁵⁸. Sąd Najwyższy przyjmował odmienne stanowiska w tej kwestii⁵⁹. O ile za pierwszym poglądem przemawiają wykładnie językowa, celowościowa i funkcjonalna oraz konieczność zapewnienia gwarancji zasady prawdy i równouprawnienia stron, o tyle drugi pogląd podparty jest koncepcją zmiany normatywnej dawnego przepisu art. 7 § 2 kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., czyli rezygnacji ustawodawcy z instytucji domniemania prawdziwości ustaleń prawomocnego wyroku karnego skazującego, które wobec oskarżonego występowało jako niewzruszalne, natomiast wobec innych osób jako wzruszalne. Takie rozumienie przepisu służy usuwaniu rozbieżności pomiędzy wyrokami karnymi a cywilnymi⁶⁰.

⁵⁵ Zob. orzeczenie SN z dnia 27 listopada 1961 r., II CR 1043/60, OSNCP 1963, Nr 2, poz. 35 z glosą aprobującą K. Lipińskiego, OSPiKA 1962, Nr 11, poz. 292.

⁵⁶ Zob. wyrok z dnia 18 maja 1965 r., I PR 130/65, Legalis.

⁵⁷ T. Ereciński (red.), *op. cit.*, s. 214.

⁵⁸ P. Rylski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego, a sytuacja procesowa osoby trzeciej*, „Polski proces cywilny” 2010, Nr 1, s. 95.

⁵⁹ Zob. orzeczenie SN z dnia 6 marca 1967 r., II CR 410/66, OSNCP 1967, Nr 10, poz. 178 z krytyczną glosą K. Piaseckiego, „Państwo i Prawo” 1969, Nr 1, s. 206; orzeczenie SN z dnia 16 czerwca 1967 r., III PRN 9/67, OSPiKA 1968, Nr 12, poz. 263, z krytyczną glosą J. Klich-Bartoszeko.

⁶⁰ E. Marszałkowska – Krześ (red.), *op. cit.*

7. Uwagi końcowe

Powyższe rozważania ukazują, że nawet jeśli rozwiązania ustawodawcy nie można w żaden sposób nazwać kontrowersyjnym – można mu zdecydowanie zarzucić brak precyzji w regulowaniu sytuacji prawnych, a skutek jest w zasadzie jednakowy, gdyż pod znakiem zapytania stoi zasada pewności prawa. I tak w przypadku wpływu ustaleń wydanych w postępowaniu karnym niejasnym jest, w efekcie braku sprecyzowania w przepisie art. 11 k.p.c., jakie ustalenia i w jakim zakresie wiążą sąd w postępowaniu cywilnym – dobrym przykładem jest wpływ dokonania kwalifikacji prawnej czynu przez sąd w sprawie karnej. Najbardziej niepokojące jednak jest to, że niepewna jest sytuacja procesowa osoby trzeciej, a w wyniku niezdolności Sądu Najwyższego do utrzymania jednolitej linii orzeczniczej i w konsekwencji wykładni przepisów zagrożone są tak podstawowe i kluczowe jednocześnie dyrektywy procesowe, jak zasada równouprawnienia czy zasada prawdy.

